

Альтернативне вирішення спорів як невід’ємна складова частина євроінтеграційного процесу

Петренко Н. О.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін
Херсонський факультет
Одеського державного університету внутрішніх справ
вул. Отамана Головатого, 40, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-9641-718X
naturlix84@gmail.com*

Ключові слова: *альтернативне вирішення спорів, правосуддя, суд, урегулювання спору, спір.*

У сучасному світі конфлікти є невід’ємною складовою частиною життя людини. Багато з тих конфліктів, які виникають, мають правовий складник. Більшість звикли до того, що вирішення таких спорів можливе тільки в судовому порядку. Однак і світова, і європейська практика протягом багатьох років намагаються змінити уявлення суспільства про шляхи врегулювання конфліктів. Альтернативні способи вирішення спорів вже давно отримали визнання у країнах Європейського Союзу. Євроінтеграційні процеси, які активізувалися в Україні, вимагають внесення відповідних змін до процесуального законодавства та впровадження альтернативного вирішення спорів. Отже, запровадження примирних процедур є одним із пріоритетних напрямів судової реформи. Останнє доводиться Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, ухваленою Президентом України. Успішна реалізацію цієї Стратегії, зокрема із запровадженням інституту альтернативного вирішення спорів, позитивно відобразиться на іміджі України як держави – кандидата у члени Європейського Союзу. Саме тому наукові дослідження в цій сфері мають велике значення та можуть вплинути на практичну реалізацію майбутніх змін. Альтернативні способи вирішення спорів є динамічною структурою, яка розвивається й удосконалюється, змінюється разом із суспільними відносинами. Так, первинно альтернативне вирішення спорів зароджувалося та розвивалося як альтернатива суду. Проте сучасні науковці відносять до даного інституту такі способи, як урегулювання спору за участю судді та мирова угода, укладена в межах судового процесу. Тобто зараз альтернативне врегулювання спорів – це сукупність самостійних способів вирішення правових конфліктів, які полягають у можливості застосування методів їх вирішення, що раніше сторонами не застосовувалися до конкретного спору. Оскільки законодавство України у сфері альтернативного вирішення спорів стоїть на шляху становлення, то у процесі легалізації даного інституту мають бути враховані останні тенденції його розвитку.

Alternative dispute resolution as an integral component of the European integration process

Petrenko N. O.

Candidate of Law Sciences,

Associate Professor at the Department of Professional and Special Disciplines

Kherson Faculty of Odesa State University of Internal Affairs

Atovana Golovatogo str., 40, Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0002-9641-718X

naturlix84@gmail.com

Key words: *Alternative Dispute Resolution, justice, court, dispute resolution, dispute.*

In the modern world, conflicts are an integral part of human life. Many of the conflicts that arise have a legal component. Most people are used to the fact that the resolution of such disputes is possible only in court. But, for many years, world and European practice has been trying to change society's perception of ways to resolve conflicts. Alternative methods of dispute resolution have long been recognized in the countries of the European Union. European integration processes that have become more active in Ukraine require the introduction of appropriate changes to the procedural legislation and the introduction of alternative dispute resolution. Thus, the introduction of conciliation procedures is one of the priority areas of judicial reform. The latter is argued by the Strategy for the Development of the Justice System and Constitutional Judiciary for 2021–2023 adopted by the President of Ukraine. The successful implementation of this Strategy, including the introduction of the institution of alternative dispute resolution, will have a positive impact on the image of Ukraine as a candidate state for EU membership. That is why scientific research in this area is of great importance and can influence the practical implementation of future changes. Alternative methods of dispute resolution are a dynamic structure that develops and improves, changes along with social relations. So, initially, alternative dispute resolution was born and developed as an alternative to the court. However, modern scientists attribute to this institute such methods as settlement of a dispute with the participation of a judge and a settlement agreement concluded within the framework of a judicial process. That is, now alternative dispute resolution is a set of independent ways of resolving legal conflicts, which consist in the possibility of using methods of its resolution that were not previously applied by the parties to a specific dispute. Since the legislation of Ukraine in the field of alternative dispute resolution is on the way of formation, the latest trends in its development should be taken into account during the legalization of this institution.

Вступ. Сучасне суспільство й особа в ньому постійно стикаються з конфліктами, багато з яких або з початку мають правовий характер, або у процесі розвитку переходять у юридичну площину. Саме тому нині альтернативне вирішення спорів (Alternative Dispute Resolution (далі – ADR)) викликає значний інтерес у наукових колах. Збільшення уваги до цього питання зумовлено євроінтеграційними процесами, які набирають обертів у державі. Можливість обирати спосіб вирішення конфлікту, гнучкість процесів роблять Україну більш привабливою як країну-партнерку для Європейського Союзу. Саме тому дослідження сфери ADR, запровадження даної концепції

у правовий простір як на законодавчому рівні, так і у практичну правничу площину забезпечить безперервність і послідовність процесу європейської інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом питанню альтернативного врегулювання спорів та його окремим видам у наукових колах приділяється значна увага. Так, Н. Бондаренко-Зелінська досліджує запровадження альтернативних способів вирішення спорів у цивільному законодавстві як загалом, так і окремих їх різновидів (медіація, урегулювання спору за участю судді). Роботи О. Спектор присвячені альтернативним способам вирішення цивільно-пра-

вових спорів. Дослідженню медіації як способу вирішення правових спорів приділена значна увага Н. Мазаракі, О. Можайкіною, Л. Романадзе. Значну увагу досліджуваному питанню приділяють Ю. Притика, М. Поліщук, С. Фурса, І. Ясиновський та інші. Проте, незважаючи на численні наукові публікації, присвячені темі альтернативного вирішення спорів і окремим його видам, станом на тепер у національній науці немає комплексного дослідження в цій сфері.

Постановка завдання. Завдання даного дослідження полягає у вивченні трансформації поняття альтернативного вирішення спорів і наданні визначення інституту ADR.

Виклад основного матеріалу дослідження. Євроінтеграційні процеси, безумовно, впливають на судову систему та судову культуру як складник правової культури. Це набуло ще більшого значення у процесі переходу на європейські стандарти в межах упровадження Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої.

Тривалий час для українського суспільства судовий процес був єдиним способом вирішити правовий спір або конфлікт. А нечисленні спроби впровадити досудові процедури не знайшли підтримки ні з боку держави, ні в судових установах і, як наслідок, не були прийняті суспільством. Зокрема, Господарський процесуальний кодекс у редакції Закону України «Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України» від 21 червня 2001 р. закріпив декілька категорій справ, передача яких на вирішення господарського суду можлива за умови додержання сторонами порядку їх досудового врегулювання [1]. Проте вирішальним на той час у розвитку досліджуваного інституту стало рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням ТОВ «Торговий дім «Кампус Коттон клуб»» щодо офіційного тлумачення положення ч. 2 ст. 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) від 9 липня 2002 р. № 15-рп/2002. Суд дійшов висновку, що право особи (громадянина України, іноземця, особи без громадянства, юридичної особи) на звернення до суду за вирішенням спору не може бути обмежене законом, іншими нормативно-правовими актами. Установлення законом або договором досудового врегулювання спору за волевиявленням суб'єктів правовідносин не є обмеженням юрисдикції судів і права на судовий захист [2]. Отже, Конституційний Суд України у трактуванні Основного закону зміцнив позиції судової влади в суспільстві як єдиного надійного органу, якому можна довірити вирішення правового спору. Альтернативне вирішення спорів фактично втратило законодавче підґрунтя та підтримку як правовий інструмент від

держави та судових установ. Однак у суспільстві ідея розвитку та пошуку способів, за допомогою яких можна було б вирішити спір, відмінних від суду, продовжила розвиватися. У колах психологів з'явилась зацікавленість до медіації ще в 90-х рр. Так, витокami медіації в Україні вважається діяльність «Психологічного центру» при Донецькому державному університеті, якою із 23 по 26 квітня 1990 р. було проведено перший українсько-американський семінар «Урегулювання трудових конфліктів у вугільній промисловості» [3, с. 25].

Посилення євроінтеграційних настроїв і зміна курсу держави привели до необхідності відновлення процесів запровадження альтернативних способів вирішення спорів. Ініціатива щодо сприяння поширенню альтернативних способів вирішення спорів у самому Європейському Союзі зародилася на засіданні Європейської ради в Тампере, що відбулося 15–16 жовтня 1999 р. Так, Європейська рада визначила нову мету, якою стало створення та гармонізація правових інструментів, які б уможливили розвиток рівня свободи, безпеки та правосуддя [4, с. 25]. А одним із перших актів, який акцентував увагу на необхідності запровадження альтернативних способів урегулювання спорів, стала Рекомендація № R (81) 7 щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя, ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи 14 травня 1981 р. Зазначеними Рекомендаціями ухвалено, що треба вжити заходів зі сприяння примиренню або, де це належно, заохочення сторін до примирення, або дружнього врегулювання спору до започаткування судового провадження або в його ході [5]. Отже, у країнах Європейського Союзу (далі – ЄС) альтернативні методи врегулювання спорів давно є невід'ємною складовою частиною вирішення конфліктів.

У квітні 2002 р. Комісія ЄС представила Зелену книгу про альтернативне вирішення спорів у цивільному та господарському праві. Так, зростання інтересу до альтернативних способів вирішення спорів у Європейському Союзі Комісія вбачає у трьох складових частинах: по-перше, зростання обізнаності щодо ADR як засобу покращення загального доступу до справедливості в повсякденному житті; по-друге, ADR привернув пильну увагу держав – членів Європейського Союзу, багато з яких ухвалили відповідний закон, який заохочував застосування ADR; по-третє, ADR є політичним пріоритетом, неодноразово проголошуваним установами Європейського Союзу, чия завдання полягає у просуванні цих альтернативних методів, щоб забезпечити сприятливе середовище для їхнього розвитку та робити все можливе, щоб гарантувати якість [6].

Отже, як демонструє європейський досвід, у впровадженні альтернативних способів вирі-

шення спору увага держави та суспільства має бути зосереджена на їх популяризації та створенні умов, у яких суспільство володіє інформацією щодо можливих способів вирішення спорів, окрім суду. Обізнаність громадян і представників бізнес-спільноти має бути підкріплена доступністю їх застосування. Із цією метою в нашій державі до активної співучасті можуть бути залучені не тільки судові установи, а і система безоплатної правової допомоги, яка вже сформована та зарекомендувала себе в суспільстві. Просування альтернативних методів має супроводжуватися наявністю політичної волі керівництва держави. Остання вже отримала свій вияв під час проведення судової реформи. А саме, шляхом унесення відповідних змін у процесуальне законодавство у 2017 р. та Указом Президента України № 231/2021 «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки» від 11 червня 2021 р.

Ефективність функціонування в державі системи альтернативних способів вирішення спорів можна спостерігати на прикладі США, які водночас вважаються країною, де зародилася система альтернативного вирішення спорів. Американські науковці зазначають, що «нині ця концепція (ADR – *Н. П.*) отримала визнання в американському законодавстві такою мірою, що вона більше не вважається «альтернативною», а є основною. Зараз програми ADR діють у всіх федеральних судах першої інстанції, більшості судів першої інстанції штатів і багатьох апеляційних судах. Навіть коли сторони вирішують подавати позов у першій інстанції, суди тепер зазвичай вимагають звернення до ADR (зазвичай посередництва) до судового розгляду. Зараз у багатьох справах проводиться регулярна медіація, навіть якщо вона не потрібна. У більшості судів розглядається менше п'яти відсотків цивільних і кримінальних справ» [7, с. 22].

Отже, у результаті проведеного аналізу змін чинного законодавства та вектора їх спрямування можна дійти висновку, що в недалекій перспективі на процесуальне законодавство чекає нова хвиля змін, пов'язана із закріпленням альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів.

Зазначеним змінам передують численні дослідження науковців у цій сфері та багаторічний досвід упровадження концепції ADR в інших державах. Такий досвід може стати суттєвим підґрунтям, яке дозволить уникнути численних прогалин як у законодавстві, що буде забезпечувати реалізацію даної концепції, так і у правозастосовній практиці.

Одним із нагальних питань, яке потребує вивчення, є поняття та зміст терміна «альтер-

нативне вирішення спорів» (*Alternative Dispute Resolution*). Наведене зумовлено практичною складовою частиною, оскільки сучасні нормативно-правові акти містять норми-визначення з метою уніфікації законодавства. А також дана необхідність зумовлюється розвитком досліджуваної концепції. У наведеному аспекті необхідно погодитися з думкою американських дослідників, які зазначають, що «альтернативне вирішення спорів (ADR)» – це збірний термін, який уживається для класифікації будь-якого із численних варіантів урегулювання конфлікту [7, с. 20]. Водночас вони наголошують, що дані способи є «альтернативними традиційному вирішенню суддею чи присяжним» [7, с. 20]. З. Красіловська розглядає альтернативне вирішення спорів як узгоджений вибір і застосування, відповідно до конкретної ситуації, найбільш ефективного приватного способу розв'язання спору та/або врегулювання правового конфлікту, що не заборонений законом, з метою досягнення необхідного правового результату [8, с. 166]. О. Спектр визначає досліджуваний інститут як вирішення спорів і врегулювання правових конфліктів за допомогою альтернативних (недержавних) форм, що мають забезпечувати швидко й ефективно їх урегулювання за мінімальних затрат сил, часу та коштів зацікавлених осіб [9, с. 14].

Спільним у всіх наведених визначеннях є те, що автори розглядають інститут альтернативного вирішення спорів у межах застосування його як альтернативи суду. Наведене відповідає історичним засадам формування системи ADR. Адже первинно система альтернативних способів вирішення спорів запроваджувалася з метою подолання судової кризи та надання особам, які звертаються або мають намір звернутися до суду, можливості іншим, більш швидким, економним, гнучким, екологічним способом вирішити конфлікт. Значна зацікавленість світу у зміні парадигми вирішення правових конфліктів привела до стрімкого розвитку системи ADR, появи нових форм вирішення спорів. А наукові дослідження в цій сфері дозволяють наповнювати новими значеннями процесуальні інститути, які існували раніше. Так, наприклад, до видів альтернативного врегулювання спорів можна віднести претензійний порядок розв'язання конфліктів, про який згадувалося на початку дослідження. Окрім цього, мирова угода між сторонами справи може бути укладена як після їх участі в медіації (проведення якої можливе водночас з існуванням судового провадження), так і за результатами проведення переговорів без залучення посередника, або ж під час процедури врегулювання спору за участю судді. Тобто мирова угода є наслідком реалізації одного зі способів альтернативного вирішення спорів.

Отже, наведені засоби належать до системи ADR і водночас є безпосередньо пов'язаними із судом, проводяться в межах судового процесу.

Отже, альтернативне вирішення спорів – це сукупність самостійних способів врегулювання правових конфліктів, які полягають у можливості застосування методів вирішення, що раніше сторонами не застосовувалися до конкретного спору. Тобто альтернатива до способу, який сторона вже спробувала з метою врегулювання конфлікту, але він виявився недієвим. Альтернативою може слугувати і суд.

Засоби альтернативного вирішення спорів мають стати доповненням до судової системи, а не протиставлятися їй. Наведену тезу підтверджує шлях становлення системи ADR як концепції «Будинку правосуддя з багатьма дверима», запропонованої професором Гарвардської юридичної школи Франком Сандером у квітні 1976 р. Або «комплексний центр правосуддя», як первинно назвав її сам Фр. Сандерс.

Висновки з дослідження. Отже, одним з елементів судової реформи, яка триває, є запровадження у правову систему України концепції альтернативного вирішення спорів. Водночас підґрунтя майбутніх змін уже закладено шляхом унесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України у 2017 р., укладання Президентом України Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 рр. та ухваленням Закону України «Про медіацію».

Інститут альтернативного вирішення спорів пройшов тривалий шлях із часу зародження у США та розвитку і визнання як в американському суспільстві, так і в Європі. Тому Україні нині має найкращі умови пройти цей шлях ефек-

тивно, керуючись досвідом держав, де правовий конфлікт можна врегулювати швидко, дешево, екологічно, з можливістю збереження міжособистісних і ділових стосунків. Велике значення у формуванні досліджуваного інституту в національній правовій системі має його розуміння та визначення. Так, альтернативне вирішення спорів сформувалося як заміна судовому розгляду справи. Тобто інший спосіб, відмінний від суду, за допомогою якого можна розв'язати правовий конфлікт. Нині ж, у результаті проведеного дослідження поняття ADR можна констатувати, що система альтернативного вирішення спорів полягає в існуванні способів, за допомогою яких можна його вирішити та до використання яких сторони конфлікту раніше не зверталися. Тобто сам суд може стати альтернативою іншим, раніше застосованим, способам вирішення спорів, застосування яких саме в рамках даного спору виявилося неефективним.

З урахуванням змін, унесених у чинне законодавство, та тієї кризи, яка супроводжує судову систему після введення воєнного стану в державі з початком повномасштабної війни, убачається, що законодавче запровадження ADR має відбуватися в найкоротші терміни з визначенням категорій спорів, які обов'язково будуть передаватися на досудове врегулювання. Саме даний інститут здатний допомогти судовій системі України подолати ті кризові ситуації, із якими вона зіткнулася у процесі військових дій і припинення функціонування частини судових установ. Запровадження альтернативного вирішення спорів зробить країну більш привабливою для залучання іноземних інвестицій і розвитку партнерських відносин на міжнародному рівні, адже продемонструє прозорість і ефективність у врегулюванні конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України : Закон України від 21 червня 2000 р. № 2539–III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2539-14/ed20010705#Text>
2. Справа за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення ч. 2 ст. 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) : рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2002 р. № 15-рп/2002. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-02>
3. Мангасаров Г. Как английское слово «медийшн» стало узнаваемо в Украине. *5 років діалогу і 25 років медіації в Україні: від протистояння до порозуміння* : збірка статей / за заг. ред. І. Терещенко. Київ, 2019. С. 25–27.
4. Подковенко Т., Фігун Н. Правове регулювання медіації в європейському праві. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 4 (20). С. 22–29.
5. Рекомендація Комітету міністрів державам-членам стосовно шляхів полегшення доступу до правосуддя № R (81) 7 від 14 травня 1981 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_133
6. Green Paper on Alternative Dispute Resolution in Civil and Commercial Law in 19.04.2002. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/61c3379d-bc12-431f-a051-d82fefc20a04>
7. John Burwell Garvey, Charles B. Craver. *Alternative Dispute Resolution Negotiation, Mediation, Collaborative Law, and Arbitration*. Durham, North Carolina, 2021, P. 397.

8. Красіловська З. Альтернативні способи вирішення спорів у сфері державного управління: поняття та сутність. Механізм державного управління. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. № 1 (24). С.158–166.
9. Спектор О. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів : автореф. дис ... канд. юрид. наук. Київ. 18 с.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy “Pro vnesennia zmin do Arbitrazhnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy” vid 21.06.200. № 2539–III [Law of Ukraine “On Amendments to the Arbitration Procedural Code of Ukraine” from June 17, 2001, No. 2539–III]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2539-14/ed20010705#Text> [in Ukrainian].
2. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy “Sprava za konstytutsiinym zvernenniam Tovarystva z obmezhenoiu vidpovidalnistiu “Torhovi Dim “Kampus Kotton klab” shchodo ofitsiinoho tлумачення polozhennia chastyny druhoi statti 124 Konstytutsii Ukrainy (sprava pro dosudove vrehuliuvannia sporiv)” vid 9 lypnay 2002 r. № 15-rp/2002 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine “Case of the constitutional appeal of the Limited Liability Company “Trade House Campus Cotton Club” regarding the official interpretation of the provisions of Article 124 of the Constitution of Ukraine (case on pre-trial settlement of disputes)” from July 9, 2002, № 15-rp]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-02> [in Ukrainian].
3. Mangasarov G. (2019). Kak angliiskoe slovo “mediashin” stalo yznaemo v Ykraine [How the English word “Mediation” became recognizable in Ukraine]. Zbirka stateu “5 rokiv dialogy ta 25 roki mediatcii v Ykraine” – A collection of articles “5 years of dialogue and 25 years of mediation in Ukraine: from confrontation to understanding”, 25–27 [in Russian].
4. Podkovenko T., Fihun N. (2019). Pravove rehulyuvannya mediatsiyi u yevropeyskomu pravi [Legal regulation of mediation in European law]. Aktualni problemy pravoznavstva–Actual problems of jurisprudence, 4 (20), 22–29 [in Ukrainian].
5. Rekomendatsiia Komitetu ministriv derzhavam-chlenam stosovno shliakhiv polehshennia dostupu do pravosuddia № R (81) 7 vid 14.05.1981 roku [Recommendation R (81) 7 of the Committee of Ministers to Member States on ways to facilitate access to justice] (1981, May 14). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_133 [in Ukrainian].
6. Green Paper on Alternative Dispute Resolution in Civil and Commercial Law in 19.04.2002. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/61c3379d-bc12-431f-a051-d82fefc20a04> [in English].
7. John Burwell Garvey, Charles B. Craver. Alternative Dispute Resolution Negotiation, Mediation, Collaborative Law, and Arbitration. Durham, North Carolina, 2021, P. 397.
8. Krasilovska, Z. (2015). Alternatyvni sposoby vyrishennia sporiv u sferi derzhavnoho upravlinnia: ponattia ta sutnist. [Alternative ways of resolving disputes in the field of public administration: concept and essence]. Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia. № 1 (24). 158–166 [in Ukrainian].
9. Spektor, O. (2012). Alternatyvni sposoby vyrishennia tsyvilno-pravovykh sporiv [Alternative ways to resolve civil disputes]. Extended abstract of candidate’s thesis. Kyiv [in Ukrainian].